

SESSION 1

Equality สังคมที่ทุกคนเท่าเทียม

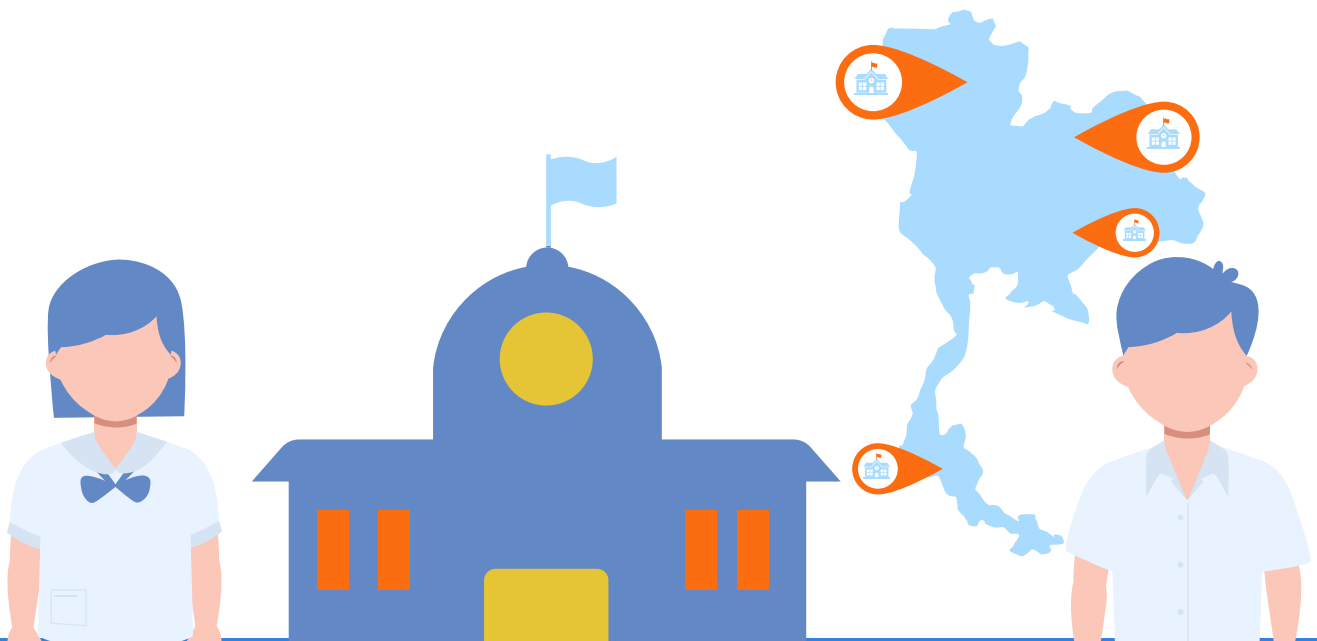

วิจัยประชากรและสังคมสู่

W **REAL-**
WORLD
IMPACTS

วิจัยประชากรและสังคมสู่
WORLD
REAL -
IMPACTS

การขับเคลื่อนกลไก การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อ **ลดความเหลื่อมล้ำ:** บทเรียนและข้อคิด

ประชากรและสังคม 2568

วิจัยประชากรและสังคมสู่ Real – World Impacts

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

การขับเคลื่อนกลไก การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อ ลดความเหลื่อมล้ำ: บทเรียนและข้อคิด

ปิยวัฒน์ เกตุวงศา¹, รัชสิมา ลัมเลิศพาณิชย์², รัตนา ด้วยดี¹,
อัมรินทร์ ปักกันต๊ะ², ธีรรัตน์ ธีรเสนี¹ และบุรเทพ ไซครานุกุล¹

Policy highlights

“

กลไกการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เป็น
เครื่องมือสำคัญในการจัดการปัญหา
ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา

โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่พบว่า

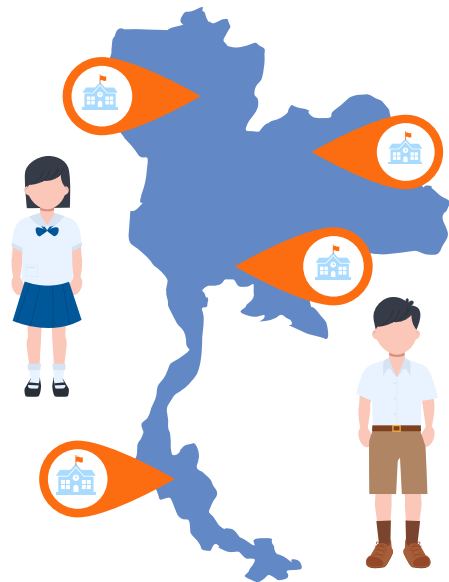
**เด็กและเยาวชนจำนวนมาก
กำลังเผชิญปัญหาดังกล่าว**

รวมถึงพบการกระจัดตัวของปัญหาอยู่ในกลุ่ม
ประชากรบางกลุ่ม บางพื้นที่ ไม่ว่าจะเป็นเด็ก
และเยาวชนที่อาศัยอยู่ในจังหวัดเล็ก ๆ จังหวัด
ที่มีพรมแดนติดชายแดน เด็กเล็กก่อนวัยเรียน
วัยรุ่นตอนปลาย โดยเฉพาะเพศชาย ”

Keywords: เด็กนอกระบบการศึกษา, การศึกษาเชิงพื้นที่,
ความไม่เท่าเทียม, การศึกษา, ประเทศไทย ไร้นักเรียนหลุดระบบ

¹ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

² สำนักพัฒนาการเรียนรู้เชิงพื้นที่ กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.)

Key findings

เด็กเล็กก่อนวัยเรียน และวัยรุ่น
ตอนปลาย ไม่มีชื่อในระบบ
การศึกษาในสัดส่วนสูงกว่าเด็กวัยอื่นๆ
เฉลี่ยมากกว่า 4 เท่าตัว

ในภาพรวม เด็กและเยาวชนเพศชาย
ที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา
มีจำนวนมากกว่าเพศหญิง
ถึงร้อยละ 2

เด็กและเยาวชนที่อาศัยในจังหวัด
ชายแดนฝั่งตะวันตกหลายจังหวัด
ไม่มีชื่ออยู่ในระบบ
มากกว่าร้อยละ 20

04

QUALITY EDUCATION

10

REDUCED
INEQUALITIES

Call for actions

1 ผลักดันมาตรการเฉพาะและระบบลงทะเบียนเด็กเล็กก่อนวัยเรียน เพื่อการส่งเสริมการเข้าทางการศึกษา เพื่อส่งเสริมพัฒนาการสมวัย ไม่ล่าช้า

2 ส่งเสริมและพัฒนาการศึกษาทางเลือกที่มีความยืดหยุ่นและตอบสนองต่อความสนใจของเด็กและเยาวชน ตลอดจนมีความสอดคล้องกับบริบทความต้องการของตลาดแรงงานและเศรษฐกิจ ทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ

3 ผลักดันให้ทุกจังหวัดมีกลไกการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยรัฐส่วนกลางสนับสนุนองค์ความรู้และบทเรียนในการทำงาน เพื่อให้เกิดแนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงในการทำงาน

บทสรุปผู้บริหาร

ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา ถือเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ลึกซึ้งและส่งผลกระทบในหลายมิติ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนจากครอบครัวยากจนหรือยากจนพิเศษ ซึ่งเผชิญข้อจำกัดทั้งการเรียนรู้ สุขภาพกาย สุขภาพจิต และโอกาสในชีวิต การศึกษานี้จึงตั้งใจที่จะสะท้อนภาพสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทย ตลอดจนถอดบทเรียนและข้อคิดที่สำคัญต่างๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการฯ โดยใช้ข้อมูลเชิงปริมาณในการสะท้อนภาพสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประชากรไทยอายุระหว่าง 3 ถึง 17 ปี โดยใช้ข้อมูลจากสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง และ

กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.) ผลการศึกษาพบว่า เมื่อพิจารณาถึงโอกาสในการเข้าถึงการศึกษาของเด็กและเยาวชนไทยที่พิจารณาจากจำนวนรายชื่อของเด็กและเยาวชนที่ไม่อยู่ในระบบการศึกษา สะท้อนให้ทราบถึงความไม่เสมอภาคที่กระจายอยู่ในประชากรแต่ละช่วงอายุ เพศ และพื้นที่อยู่อาศัย อย่างไรก็ตาม กลไกการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่อาจเป็นหนึ่งในเครื่องมือสำคัญที่สามารถนำมาใช้เพื่อการจัดการปัญหาความเหลื่อมล้ำเหล่านี้ได้ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว

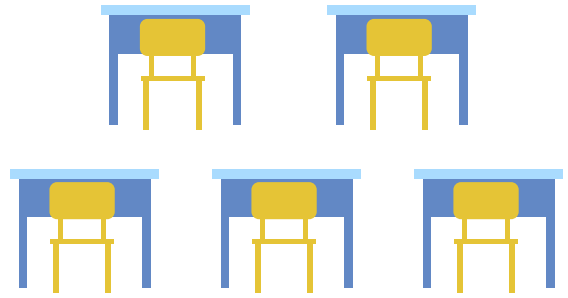
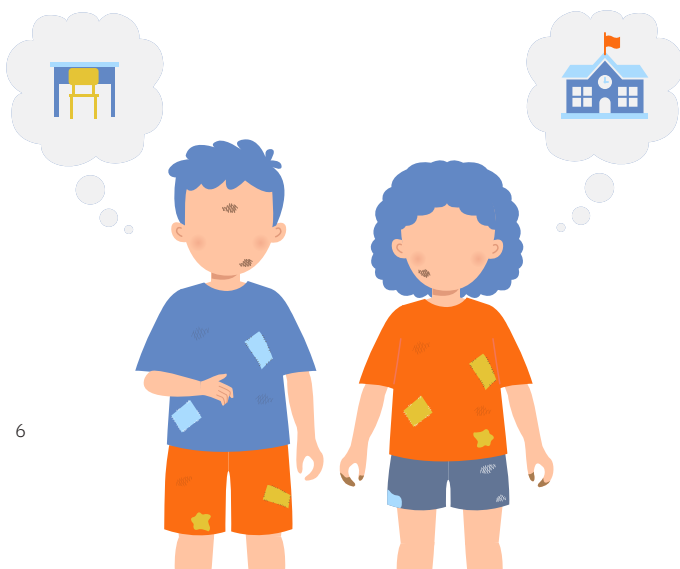

ความเหลื่อมล้ำ ทางการศึกษา

ถือเป็นปัญหาเชิงโครงสร้างที่ลึกซึ้งและส่งผลกระทบในหลายมิติ โดยเฉพาะกลุ่มเด็กและเยาวชนจากครอบครัวยากจนหรือยากจนพิเศษ ผลกระทบจากความเหลื่อมล้ำยังแผ่ขยายไปถึงสุขภาพจิต สังคม และพฤติกรรมของเด็ก โดยเฉพาะเด็กจากครอบครัวเปราะบาง ซึ่งต้องเผชิญภาวะเครียด ซึมเศร้า และความรุนแรงในครอบครัว นำไปสู่ปัญหาเชิงพฤติกรรม [1] องค์การยูเนสโก [2] ได้ประเมินผลกระทบทางเศรษฐกิจและสังคมว่า

ปัญหาเด็กและเยาวชน หลุดจากระบบการศึกษา ได้สร้างความเสียหายสูงถึง ร้อยละ 1.7 ของ GDP

ซึ่งตอกย้ำว่าความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาไม่ใช่ส่งผลกระทบเพียงแค่เรื่องของการเรียนเท่านั้น แต่เป็นรากฐานของการกีดกันโอกาสในชีวิต [3]

สำหรับประเทศไทย รายงานในปี 2568 [4] พบว่า

มีเด็กและเยาวชนไทย อายุระหว่าง 3 ถึง 17 ปี ราว 9.8 แสนคน ที่ไม่มีรายชื่ออยู่ในระบบการศึกษา

ส่งผลให้รัฐบาลได้ประกาศให้มันโยบาย Thailand Zero Dropout ที่มีเป้าหมายหลักเพื่อให้เด็กและเยาวชนไทยทุกคนได้กลับเข้าสู่ระบบการศึกษา ขจัดตัวเลขของเด็กและเยาวชนไทยที่หลุดออกจากระบบการศึกษาให้กลายเป็นศูนย์ ทั้งนี้จากรายงานประจำปี 2566 กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา ได้ระบุว่าประเทศไทยมีนักเรียนจากครัวเรือนยากจนพิเศษจำนวน 1,248,861 คน เพิ่มขึ้นจากปี 2563 ที่มีจำนวน 994,428 คน นอกจากนี้ ยังมีนักเรียนที่อยู่ในกลุ่มเสี่ยงหลุดออกจากระบบการศึกษามากกว่า 1.8 ล้านคน โดยเฉพาะในช่วงชั้นรอยต่อ เช่น ป.6 ม.3 และ ม.6 ซึ่งมักจะหลุดจากระบบในช่วงปิดเทอมและอาจจะไม่กลับเข้ามาเรียนอีก [1]

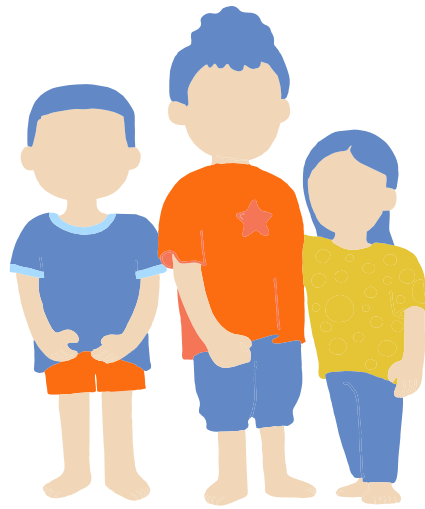
จากสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาดังกล่าว สะท้อนถึงความจำเป็นในการออกแบบยุทธศาสตร์และเครื่องมือในการจัดการปัญหาที่ตอบโจทย์และเกี่ยวข้องกับปัญหามิติอื่น ๆ ในระดับวิถีชีวิต ด้วยเหตุนี้ กสศ. ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มุ่งช่วยเหลือผู้ขาดแคลนทุนทรัพย์ หรือด้อยโอกาส จึงได้นำแนวคิด **“การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (Area-Based Education: ABE)”** มาเป็นหนึ่งในกลไกหลักและนวัตกรรมในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทย โดยแนวคิดดังกล่าวมีจุดเด่นที่การสนับสนุนให้เกิดการบริหารกลไกของคณะทำงาน การกำหนดยุทธศาสตร์การทำงาน การสร้างความร่วมมือโดยให้ทุกภาคส่วนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา และการระดมทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ เพื่อวางแผนการใช้ทรัพยากรเหล่านั้นตามความจำเป็น บริบท และแนวทางที่เหมาะสมกับความต้องการและปัญหาด้านการศึกษาของเด็กและเยาวชนในพื้นที่ของตน [5] ตั้งแต่ปี 2562 เป็นต้นมา กสศ. ได้สนับสนุนให้เกิดการดำเนินงานโครงการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อความเสมอภาคในจังหวัดนำร่องต้นแบบ ทั้งสิ้น 20 จังหวัด ครอบคลุมทุกภูมิภาคของประเทศไทย ผ่านการสร้างการมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม ภายหลังจากการดำเนินแนวคิดดังกล่าวในจังหวัดนำร่อง เกิดข้อค้นพบบทเรียน ที่แสดงให้เห็นถึงจุดแข็ง ข้อจำกัด ข้อท้าทาย และปัจจัยความสำเร็จจากการดำเนินงานในพื้นที่นำร่อง อันนับเป็นข้อเรียนรู้ที่มีคุณค่าต่อการขับเคลื่อนแนวคิดดังกล่าวในจังหวัดต่าง ๆ ทั่วประเทศไทย

การศึกษานี้ จึงมุ่งหวังที่จะสะท้อนภาพสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทย ตลอดจนถอดบทเรียนและข้อคิดที่สำคัญต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงานโครงการฯ ที่ทางคณะผู้ศึกษาได้เข้าไปมีส่วนในการทำงานและขับเคลื่อนนโยบายต่าง ๆ ระดับพื้นที่ โดยข้อมูลที่ใช้เป็นข้อมูลเชิงปริมาณจาก 1) สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย ณ ช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 และ 2) กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา ณ ช่วงเดือนธันวาคม พ.ศ. 2567 สำหรับการวิเคราะห์บทเรียนและข้อคิดจากการขับเคลื่อนนโยบายด้านการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ ใช้ข้อมูลจากการสังเคราะห์การดำเนินงาน 1) โครงการศึกษากลไกการทำงานด้านการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อออกแบบระบบการหนุนเสริมและสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ และ 2) โครงการประสานงานและสนับสนุนการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อความเสมอภาคทางการศึกษาระดับจังหวัด โดยทั้ง 2 โครงการดำเนินการโดยสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล

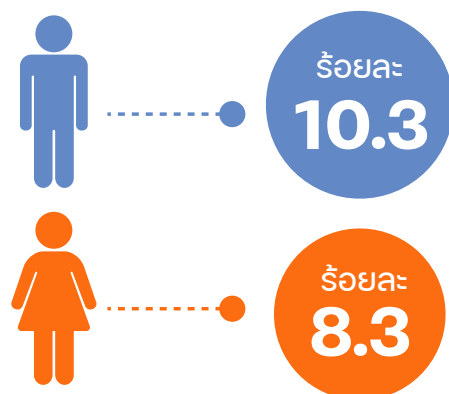
ผลการศึกษา

การกระจายตัว ของความเหลื่อมล้ำ ทางการศึกษาในประเทศไทย

เมื่อทำการวิเคราะห์ถึงการกระจายตัวของความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาในประเทศไทย โดยพิจารณาจากจำนวนและร้อยละของเด็กและเยาวชนอายุระหว่าง 3 ถึง 17 ปีที่ไม่มีรายชื่ออยู่ในระบบการศึกษา จำแนกตามเพศ อายุ และจังหวัดที่อยู่อาศัย ดังข้อมูลที่แสดงในตาราง 1 และพีระมิดประชากร (รูป 1) จะเห็นได้ว่า มีเด็กและเยาวชนในช่วงวัยดังกล่าวเกือบร้อยละ 10 ที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา โดยเป็นเด็กและเยาวชนชายมากกว่าหญิง (ร้อยละ 10.3 และ 8.3 ตามลำดับ) ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบระหว่างรูป 1a และ 1b จะเห็นได้อย่างชัดเจนว่ามีรูปทรงที่ต่างกัน กล่าวคือ ในรูป 1a จะมีการกระจายของร้อยละของเด็กและเยาวชนทั้งหมดที่ใกล้เคียงกันในทุกกลุ่มอายุ รวมถึงทั้งสองเพศก็มีความแตกต่างกันไม่มาก แต่เมื่อพิจารณารูปทรงของพีระมิด 1b จะเห็นได้ว่าส่วนฐานและปลายของพีระมิดจะมีสัดส่วนที่กว้างกว่าส่วนกลางของพีระมิดอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งสะท้อนให้ทราบว่าในช่วงต้นของเด็กปฐมวัย (3 และ 4 ปี) และช่วงปลายของวัยรุ่น (15 - 17 ปี) จะมีเด็กและเยาวชนที่ไม่มีรายชื่ออยู่ในระบบมากกว่าช่วงวัยอื่นๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มเด็กและเยาวชนเพศชาย (รายละเอียดดังตาราง 1 และรูป 1)

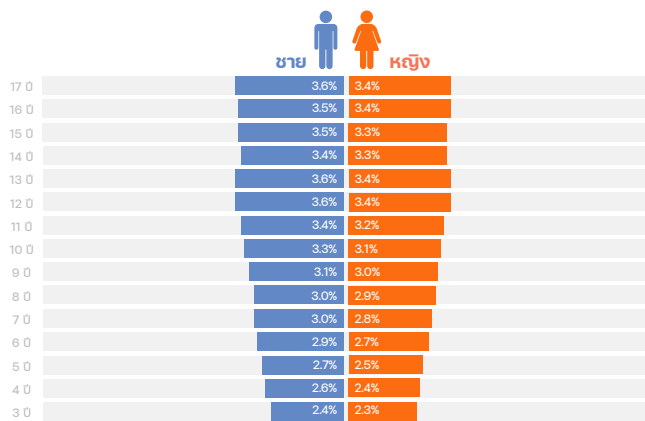

**เด็กและเยาวชน
อายุระหว่าง 3 ถึง 17 ปี
เกือบ ร้อยละ 10
ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา
โดยเป็นเด็กและเยาวชน
ชายมากกว่าหญิง**

เด็กและเยาวชนไทยอายุระหว่าง 3 ถึง 17 ปี

อายุเต็มปี	ทั้งหมด (จำนวน)			ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา (จำนวน)			ไม่มีชื่อในระบบการศึกษา ต่อเด็กและเยาวชน ทั้งหมดในกลุ่มเพศและอายุเดียวกัน (ร้อยละ)		
	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม	ชาย	หญิง	รวม
3 ปี	272,689	257,782	530,471	95,066	88,030	183,096	34.9	34.1	34.5
4 ปี	292,655	276,103	568,758	31,703	27,499	59,202	10.8	10.0	10.4
5 ปี	305,605	290,064	595,669	19,593	17,405	36,998	6.4	6.0	6.2
6 ปี	322,539	304,775	627,314	22,077	20,607	42,684	6.8	6.8	6.8
7 ปี	339,687	320,184	659,871	23,188	21,415	44,603	6.8	6.7	6.8
8 ปี	342,286	324,258	666,544	23,136	21,846	44,982	6.8	6.7	6.7
9 ปี	354,575	337,137	691,712	25,169	23,953	49,122	7.1	7.1	7.1
10 ปี	376,060	355,660	731,720	20,644	19,535	40,179	5.5	5.5	5.5
11 ปี	384,319	362,848	747,167	16,653	15,952	32,605	4.3	4.4	4.4
12 ปี	410,830	388,776	799,606	20,526	17,517	38,043	5.0	4.5	4.8
13 ปี	402,252	380,176	782,428	26,789	19,225	46,014	6.7	5.1	5.9
14 ปี	387,730	367,819	755,549	29,275	20,084	49,359	7.6	5.5	6.5
15 ปี	399,408	377,629	777,037	45,239	26,120	71,359	11.3	6.9	9.2
16 ปี	401,670	380,387	782,057	74,891	40,058	114,949	18.6	10.5	14.7
17 ปี	410,046	388,935	798,981	84,854	44,255	129,109	20.7	11.4	16.2
รวม	5,402,351	5,112,533	10,514,884	558,803	423,501	982,304	10.3	8.3	9.3

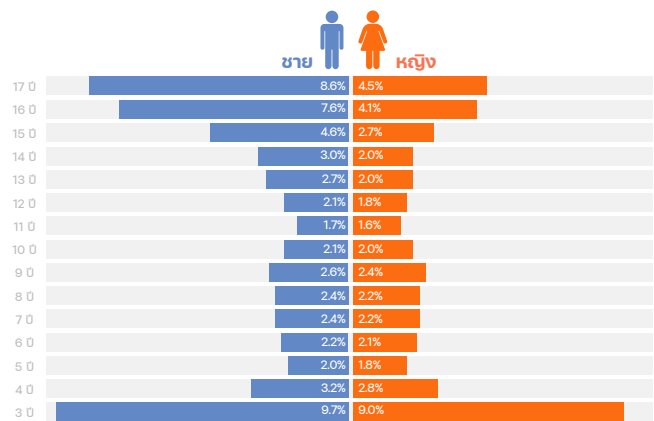

รูป 1a

พีระมิดร้อยละประชากรไทยอายุระหว่าง 3-17 ปี

แหล่งข้อมูล: สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, ณ ธันวาคม 2567

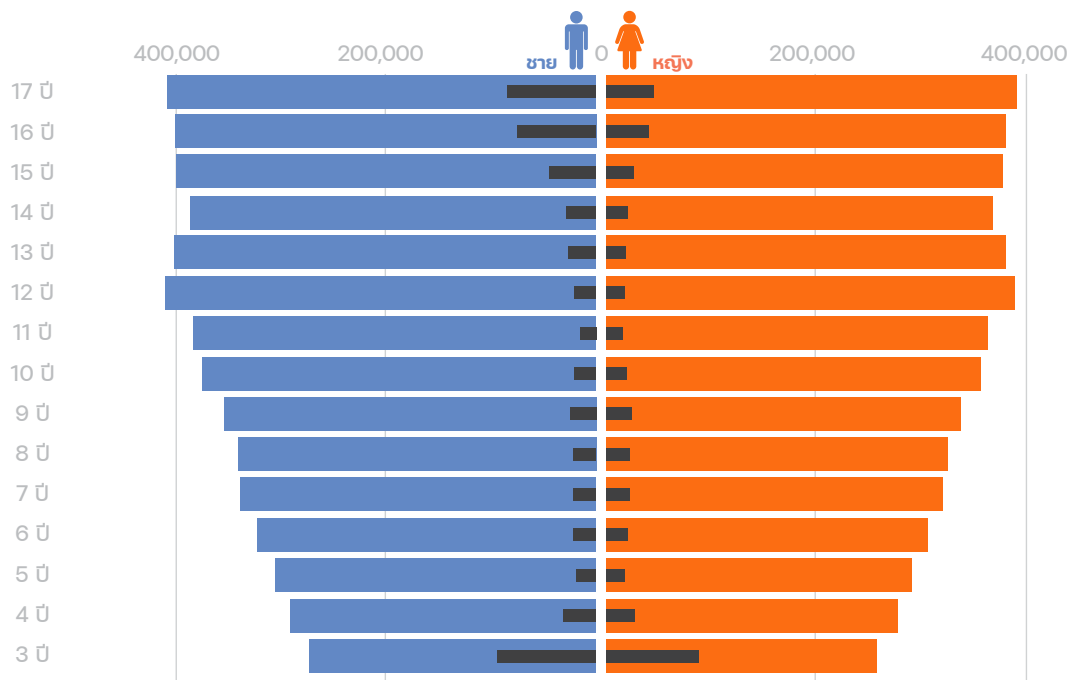
หมายเหตุ: ร้อยละคำนวณจากจำนวนประชากรทั้งหมดในช่วงอายุ 3-17 ปี

รูป 1b

พีระมิดร้อยละประชากรไทยอายุระหว่าง 3-17 ปี
ที่ไม่อยู่ในระบบการศึกษา

แหล่งข้อมูล: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.), ณ ธันวาคม 2567
หมายเหตุ: ร้อยละคำนวณจากจำนวนประชากรทั้งหมดในช่วงอายุ 3-17 ปี
ที่ไม่อยู่ในระบบการศึกษา

รูป 1c

พีระมิดจำนวนประชากรไทยอายุระหว่าง 3-17 ปี ระหว่างเยาวชนทั้งหมด (สีฟ้า / สีส้ม) และเยาวชนที่ไม่อยู่ในระบบการศึกษา (สีดำ)

แหล่งข้อมูล: 1) สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย, 2) กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.), ณ ธันวาคม 2567

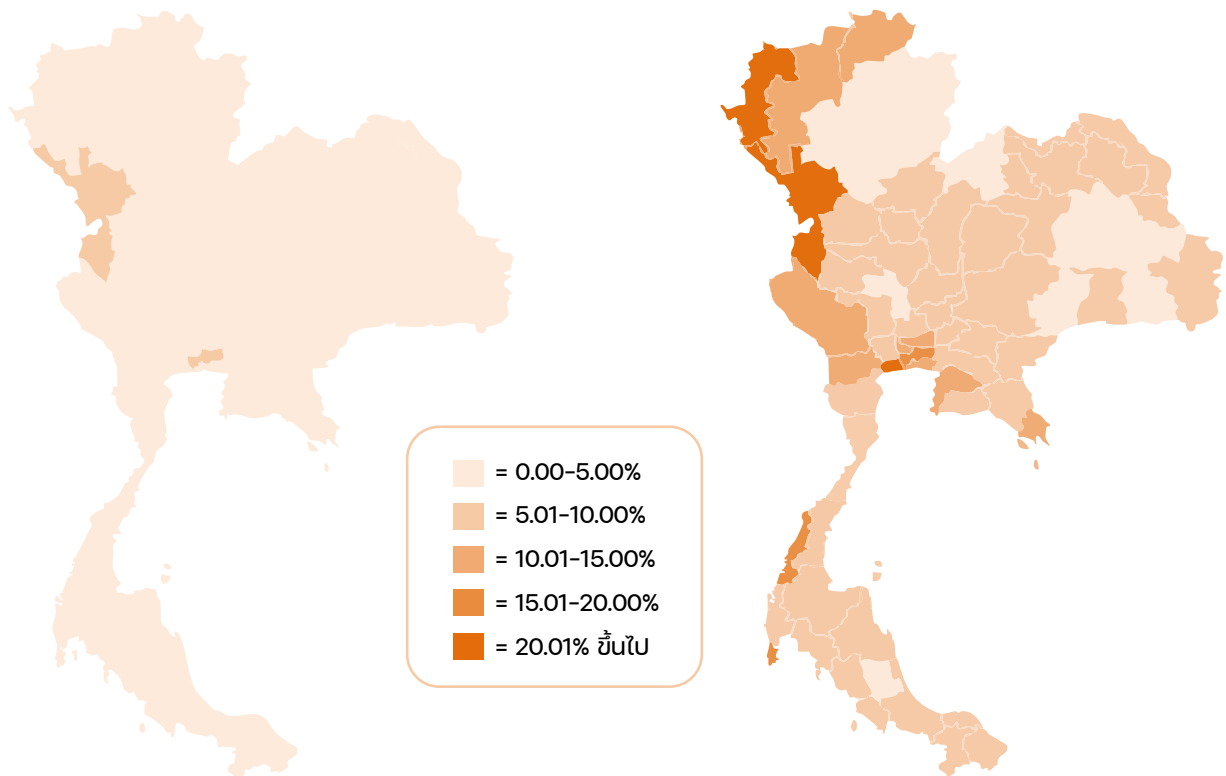
รูป 1 พีระมิดร้อยละและจำนวนประชากรไทยอายุระหว่าง 13-17 ปี

นอกจากนี้ เมื่อวิเคราะห์การกระจายตัวจำแนกตามจังหวัดที่อยู่อาศัยของเด็กและเยาวชนที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา ดังรูป 2a ที่ทำการเรียงลำดับจังหวัดที่มีจำนวนเด็กและเยาวชนที่ไม่มีชื่อในระบบการศึกษาตั้งแต่จำนวนมากที่สุดไปจนถึงน้อยที่สุดพบว่า กรุงเทพมหานคร ตาก และเชียงใหม่ เป็น 3 จังหวัดที่มีจำนวนเด็กและเยาวชนที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษามากที่สุด ตามลำดับ ขณะที่ จังหวัดสิงห์บุรี แพร่ และอ่างทอง เป็น 3 จังหวัดที่มีน้อยที่สุดตามลำดับ

เมื่อนำจำนวนของรายจังหวัดมาพิจารณาเปรียบเทียบกับจำนวนเด็กและเยาวชนที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบทั้งหมด พบว่า มีเพียงกรุงเทพมหานครเท่านั้น

ที่มีร้อยละของเด็กและเยาวชนที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบเกินกว่าร้อยละ 10 ทว่าเมื่อพิจารณาในอีกมิติคือ การนำจำนวนเด็กและเยาวชนที่ไม่มีรายชื่อในระบบของจังหวัดมาเปรียบเทียบกับจำนวนเด็กและเยาวชนทั้งหมดของจังหวัด จะเห็นได้ว่า มีจังหวัดมากถึง 3 จังหวัด คือ ตาก แม่ฮ่องสอน และสมุทรสาคร ที่มีสัดส่วนของเด็กที่ไม่มีชื่อในระบบการศึกษาสูงมากกว่าร้อยละ 20 (รายละเอียดดังรูป 2b)

รูป 2a

แผนที่ร้อยละประชากรไทยอายุระหว่าง 3-17 ปี
ที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา จำแนกตามจังหวัด

แหล่งข้อมูล: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.),
ณ ธันวาคม 2567

รูป 2b

แผนที่ร้อยละประชากรไทยอายุระหว่าง 3-17 ปี ที่ไม่มีชื่ออยู่ในระบบการศึกษา
ต่อประชากรอายุเดียวกันทั้งหมดในจังหวัด จำแนกตามจังหวัด

แหล่งข้อมูล: 1) สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย,
2) กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.), ณ ธันวาคม 2567

รูป 2 แผนที่ร้อยละประชากรไทยอายุระหว่าง 3 - 17 ปี ที่ไม่มีชื่อในระบบการศึกษา

ปัจจัยความสำเร็จ

ในการพัฒนากลไกการจัดการศึกษา ระดับพื้นที่

จากข้อมูลสะท้อนข้อคิดที่สำคัญเกี่ยวกับปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของประเทศไทยที่มีความจำเพาะทั้งในเชิงบริบทของเพศ อายุ และพื้นที่อยู่อาศัย ด้วยเหตุนี้ หากพื้นที่มีระบบการจัดการความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพย่อมนำมาซึ่งประสิทธิผลในการจัดการปัญหาที่ดีขึ้นด้วย ทั้งนี้ การจัดการปัญหาเด็กและเยาวชนที่ไม่มีรายชื่ออยู่ในระบบการศึกษาเหล่านี้ให้กลายเป็นศูนย์ตามนโยบาย Thailand Zero Dropout ของรัฐบาลที่ผ่านมา มีข้อค้นพบจากการทำงานที่ชัดเจนว่า ในกลุ่มจังหวัดนำร่องที่มีการจัดตั้งกลไกการจัดการศึกษาระดับพื้นที่สามารถเริ่มต้นการทำงาน ตลอดจนมีแนวทางในการบูรณาการความร่วมมือเพื่อจัดการปัญหาที่รวดเร็วและแม่นยำกว่าจังหวัดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมกิจกรรมอย่างเห็นได้ชัด และสามารถเข้าถึงเพื่อสำรวจข้อมูลและวางแผนการให้ความช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายได้ก้าวหน้ามากกว่า

โดยหากถอดบทเรียนจากการดำเนินงานโครงการการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ ที่ได้ดำเนินงานผ่านมากกว่า 5 ปี พบว่า มีจุดคานงัดของการทำงานที่จะนำไปสู่ความยั่งยืนอยู่อย่างน้อย 3 ประการคือ

1) ความรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของปัญหาของจังหวัด เมื่อสถานการณ์ความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาของเด็กและเยาวชนในจังหวัดถูกสื่อสารในผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องรับรู้และเข้าใจ พุดคุยเพื่อหาแนวทางใน

การแก้ไขปัญหาาร่วมกันอย่างเป็นระบบ วางเป้าหมายปลายทางและแนวทางการดำเนินงานเพื่อแก้ไขปัญหาาร่วมกัน ความรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของปัญหานั้นจะเป็นแรงผลักดันให้จังหวัดหันมาให้ความสำคัญในการจัดการเพื่อสร้างความเสมอภาคทางการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชนของตนเอง ความสำเร็จที่เกิดจากการดำเนินงานที่นำไปสู่ความรู้สึกมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของปัญหาของทุกภาคส่วนในจังหวัด จะเป็นแรงผลักดันที่สำคัญของการจัดการศึกษาเพื่อความเสมอภาคเชิงพื้นที่ของจังหวัดอย่างยั่งยืนในอนาคต

2) การมีคณะทำงานที่เข้มแข็ง คณะทำงานที่มีประสิทธิภาพและต้นทุนทั้งด้านความรู้ ความสามารถ และศักยภาพ พร้อมด้วยภาคีเครือข่ายเชิงกลยาณมิตร คอยให้การสนับสนุนและร่วมดำเนินงานในรูปแบบของ “soft power” ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญลำดับต้น ๆ ของความสำเร็จในการดำเนินงานจัดการศึกษาเพื่อความเสมอภาคเชิงพื้นที่ แต่อย่างไรก็ตาม คณะทำงานยังคงต้องอาศัยแรงสนับสนุนบทบาทเชิงอำนาจ (power) หรือที่เรียกว่า “hard power” เพื่อให้เกิดการกำหนดบทบาทหน้าที่อย่างชัดเจน ทำให้คณะทำงานในทุกระดับสามารถดำเนินงานอย่างเต็มกำลังและความสามารถ และการดำเนินงานโครงการไปสู่การจัดการศึกษาเพื่อความเสมอภาคเชิงพื้นที่ของจังหวัดอย่างยั่งยืนในระยะต่อไป

3) มีภาคีเครือข่ายให้การสนับสนุน เครือข่ายการทำงานที่เกิดขึ้นในทุกระดับ ไม่ว่าจะเป็น คณะทำงานระดับจังหวัด คณะทำงานระดับพื้นที่ เครือข่ายสนับสนุนและหนุนเสริมทั้งภายในและภายนอกจังหวัด โครงข่ายหรือเครือข่ายเหล่านี้ล้วนเป็นต้นทุนที่สำคัญของการดำเนินงานในทุกระดับ เนื่องจากมีประสบการณ์และการเรียนรู้การดำเนินงานที่ผ่านกระบวนการ “**บูรณาการภาคีเครือข่าย**” และมีความเข้าใจเป้าหมาย แนวทางการดำเนินงานเชิงบูรณาการเป็นอย่างดี

ทั้งนี้ นอกเหนือจากองค์ประกอบของจุดความสำเร็จข้างต้น จำเป็นต้องอาศัย ปัจจัยสำคัญอีก 5 ประการที่จะนำไปสู่การดำเนินงานอย่างยั่งยืนได้ ดังต่อไปนี้

1) **การจัดตั้งคณะทำงานระดับจังหวัด** คณะทำงานที่รับผิดชอบหลักในการดำเนินงานโครงการฯ ต้องถูกแต่งตั้งและกำหนดบทบาทภาระหน้าที่โดยผู้ว่าราชการจังหวัด วางแผนการทำงานในโครงการให้ชัดเจน มีการจัดหาภาคีเครือข่ายคณะทำงานที่หลากหลายมิติ

2) ความรอบด้านและครอบคลุมของระบบฐานข้อมูลสถานการณ์เด็กและเยาวชนจังหวัด **การจัดทำระบบฐานข้อมูลสถานการณ์เด็กและเยาวชน** ของจังหวัดที่เป็นรูปธรรม ที่สามารถชี้ให้เห็นถึงสถานการณ์ปัญหาภาพรวมในพื้นที่

3) **การจัดตั้งกองทุนต่าง ๆ** เพื่อสนับสนุนงบประมาณในการทำงานของจังหวัด เพื่อให้เกิดความต่อเนื่องในการดำเนินงานการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ อันช่วยสนับสนุนการบริหารจัดการและการดำเนินการช่วยเหลือกลุ่มเป้าหมายได้อย่างทันท่วงที เมื่อเกิดกรณีจำเป็นเร่งด่วน

4) **การจัดทำระบบติดตามประเมินผลอย่างต่อเนื่อง** เพื่อทราบถึงผลการดำเนินงานและมีข้อมูลสำหรับการพัฒนาแนวทางการดำเนินงานอย่างเหมาะสม

5) **มีแผนยุทธศาสตร์การจัดการศึกษาเพื่อความเสมอภาคเชิงพื้นที่** เพื่อให้จังหวัดได้ขับเคลื่อนการดำเนินงานในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1 ผลักดันให้ทุกจังหวัดมีกลไกการจัดการศึกษาเชิงพื้นที่เพื่อเป็นเครื่องมือสำคัญในการแก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษา โดยรัฐส่วนกลางสนับสนุนองค์ความรู้และบทเรียนในการทำงานเพื่อให้เกิดแนวทางที่มีประสิทธิภาพสูงในการทำงาน

2 จากข้อมูลแสดงให้เห็นปัญหาเชิงโครงสร้างของการเข้าถึงการศึกษาในเด็กเล็กและวัยรุ่นตอนปลาย รวมไปถึงกลุ่มที่อาจเป็นบุตรหลานของผู้ย้ายถิ่นจากประเทศเพื่อนบ้าน หรือผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้ชายแดน ดังนั้นจำเป็นต้องมีมาตรการจัดการเฉพาะกลุ่มเหล่านี้ เช่น ระบบลงทะเบียนเด็กก่อนวัยเรียนเพื่อให้เกิดการจัดเตรียมความพร้อมสำหรับหน่วยบริการตลอดจนสร้างการรับรู้และความตระหนักสำหรับผู้ดูแล รวมไปถึงการสร้างการศึกษาทางเลือกที่มีความยืดหยุ่นและตอบโจทย์ความสนใจของเยาวชนวัยรุ่นตอนปลายที่หลากหลาย

อ้างอิง

1. กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. รายงานประจำปี 2566 [อินเทอร์เน็ต]. 2567 [เข้าถึงเมื่อ 17 เมษายน 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.eef.or.th/wp-content/uploads/2023/06/EEF-AnnualReport-2566.pdf>.
2. UNESCO. The economic cost of out-of-school children in Southeast Asia. Bangkok: UNESCO Bangkok Office; 2005.
3. กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. จากนับหนึ่งจนถึงวันนี้: โครงการ “จังหวัดปฏิรูปการเรียนรู้” บทสรุปการดำเนินงานและกรณีตัวอย่างการพัฒนาการเรียนรู้เชิงพื้นที่ [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา; 2562 [เข้าถึงเมื่อ 17 เมษายน 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.eef.or.th/wp-content/uploads/2019/04/unnamed-file.pdf>.
4. กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. Thailand Zero Dropout พาดังเด็กเข้าระบบการศึกษาได้แล้ว 3 แสนคน ปี 68 ลดผู้ตกนอกระบบ 9 แสนคน กลับสู่การเรียนรู้ที่ทุกคนเลือกเอง [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: กสศ.; 2568 [เข้าถึงเมื่อ 17 เมษายน 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.eef.or.th/news-070125/>.
5. กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา. แก้ปัญหาความเหลื่อมล้ำทางการศึกษาต้องระเบิดจากข้างใน หนุนใช้ ‘การจัดการศึกษาเชิงพื้นที่ (ABE)’ สร้าง “อนาคต” [อินเทอร์เน็ต]. กรุงเทพฯ: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา; 2565 [เข้าถึงเมื่อ 17 เมษายน 2568]. เข้าถึงได้จาก: <https://www.eef.or.th/news-abe-070422/>.

สอบถามข้อมูลเพิ่มเติม

ศส. ดร.ปิยวัฒน์ เกตุวงศา Email: piyawat.kat@mahidol.ac.th
แหล่งทุน: กองทุนเพื่อความเสมอภาคทางการศึกษา (กสศ.)